

“EL REFORMISME LIBERAL I LA CREACIO DE L'ESCOLA NORMAL. (1842)”

per BARTOMEU MULET TROBAT

El 17 d'Octubre de 1842, segons ens indica Jaume Pomar i Fuster, va quedar constituïda l'Escola Normal de les Illes a l'edifici que fou convent de San Francesc d'Assís.¹

No era sinó una de les aspiracions de la naixent mentalitat Liberal, herència del reformisme i utilitarisme il·lustrat, que, en matèria d'educació, defensava l'obligatorietat i la llibertat. Els liberals volien generalitzar, a través de l'educació, una nova forma d'entendre la vida, la cultura, etc., i conseqüentment els mestres que es formarien a les Escoles Normals serien els encarregats de transmetre aquest nou esperit.

Per altra banda la dinàmica de creació de les Escoles Normals o Seminaris de Mestres d'instrucció primària, a nivell d'Estat Espanyol, s'inicia formalment quan el 31 d'Agost de 1834 es crea a Madrid la Comissió per a la Fundació d'una Escola Normal d'instrucció primària:

“...en que hubiesen de formarse maestros idoneos que instruidos por los mejores métodos, y particularmente en el lancasteriano, fuesen luego a plantearlos en las provincias. Para llevar a efecto aquel establecimiento se espidió la Circular de 16 de Febrero de 1835, mandando que los gobernadores civiles eligiesen dos individuos de los más acreditados por su aplicación, aptitud y buena conducta para que concurriesen a dicha escuela, pagando su pensión por fondos de propios de sus respectivas provincias...”²

El resultat d'aquesta Comissió va ésser la creació de l'Escola Normal Central de Madrid el 1839, dins un esperit de centralització i d'uniformització de l'ensenyança, que a nivell legislatiu a poc a poc s'aniria concretant en l'elaboració del sistema educatiu de l'Espanya liberal.

Parlem de Mallorca

La situació de l'ensenyança a Mallorca, encara que era de pobresa, al mateix temps era esperançadora per la fundació de l'Institut Balear el 1836, com a culminació de les inquietuds pedagògiques dels il·lustrats mallorquins, antecedent dels instituts de segona ensenyança i en principi font de renovació educativa.

Pens també que en aquells moments la Universitat literària ja estava a punt de desaparèixer, ja que era símbol de l'Antic Règim. Estava desfasada de les necessitats i de les exigències d'aquella societat que vivia el moment de transició de l'antic règim al Nor Règim liberal, amb una classe, la burgesa, que escalava posicions de poder, encara que a Mallorca, aquestes lluites pel poder, estassin envoltades de moderació i de conservadorisme.

Si feim referència a la situació de la primera ensenyança, s'ha d'indicar el que deia l'Arxiduc Lluís Salvador:

“Antes de 1835 existían en Mallorca 27 escuelas públicas primarias, de ellas 10 completas y 17 incompletas, nueve de las completas eran para niños y una sola para niñas; en cambio en las escuelas incompletas sólo cuatro eran para niños y las trece restantes para niñas. Ya en el transcurso del año 1835 fueron creadas once escuelas públicas elementales más, de modo que en dicho año había 18 escuelas públicas para niños y 20 para niñas, si bien muchas de estas últimas eran incompletas. En dicho año existían ya 4 escuelas primarias particulares para niños y un cierto número para niñas, indeterminado, pero que al parecer, su enseñanza se limitaba muchas veces a los trabajos manuales femeninos y al catecismo. En los años comprendidos entre 1835-1842 fueron erigidas 24 nuevas escuelas, 14 completas y 10 incompletas; de ellas había 14 completas y 3 incompletas para niños y 7 incompletas para niñas...”³

Però no és aquesta l'única informació que tenim d'aquesta època; referent a la Instrucció primària, hi ha

un informe d'una visita extraordinària del Sr. Comte d'Ayamans i de D. Pere Andreu a les escoles de Palma. (3 bis)

Per altra banda, tot això que aquí s'indica s'ha de situar en el seu context històric, que analitzat pel Dr. Bartomeu Barceló de manera correcta, ens pot ajudar a comprendre-ho:

"Paral·lelament al desenvolupament econòmic i demogràfic, hi ha un progrés cultural... s'inaugura definitivament l'Institut Balear, un dels projectes de Jovellanos durant el seu exili a l'illa i en el qual va intervenir activament la Societat d'Amics del País. El mateix any (1842) s'obriren al públic l'Escola Normal de Magisteri i un Jardí Botànic. Amb la desaparició dels convents s'esvairien antigues formes pedagògiques, les seves pintures foren reunides en el museu que s'instal·là provisionalment a Sant Francesc, i els seus llibres constituïren el fons per a la formació d'una Biblioteca Provincial..."⁴

A pesar del ressorgiment econòmic i de variacions en el règim polític (era l'època de la desamortització d'en Mendizábal, de la consolidació de l'estat liberal, de la creació de les Diputacions Provincials, de la figura del governador civil, de la guàrdia civil, etc.), la societat mallorquina vivia aferrada a un conservadorisme en el qual les idees revolucionàries dels liberals tenien poc ressò, i si hi havia alguns liberals, eren moderats.

De totes formes s'iniciava la lluita pel control de l'educació; les idees noves s'enfrontaven a les idees de les forces que tradicionalment l'havien absorbit, especialment els sectors més conservadors de l'església, que no es resignaven a seguir el camí de la secularització de l'ensenyança, iniciat en el segle XVIII, amb l'expulsió dels Jesuïtes el 1767.

També cal dir que el paper jugat per l'Església, en aquesta època, pot semblar confusionari, ja que, per una banda aquesta institució, a nivell individual, tenia militants al sector liberal moderat (per exemple el bisbe Salvà) i per altra banda gran part del clergat militava en el sector carlista, representant la consolidació de la continuïtat de l'Antic Règim, amb un ideari oposat al centralisme liberal, amb una visió autonòmica de l'estat. Naturalment, així jugava amb dues cartes i podia pujar al carro del guanyador si lluitava en dos fronts.

Es pot afirmar també que l'anàlisi del segle XIX resultà complet a nivell general, per mor de la lluita pel poder entre les diverses forces polítiques, liberals, absolutistes, conservadors, carlistes, socialistes, republicans, etc. Un segle en què es produeix l'escalada al poder de la burgesia a través de la implantació de la ideologia liberal.

Si al mateix temps feim una sèrie de consideracions, a nivell sociològic, al liberalisme viscut a Mallorca i a la naixent burgesia com a classe social, podem indicar que si la burgesia escalava posicions en el nou sistema de classes, en el cas de Mallorca el domini del poder estava en mans de l'aristocràcia, els militars, els buròcrates de l'administració i la jerarquia eclesiàstica. Tot això emmarcat dins un règim d'economia agrària típicament mediterrani i que conformava una Mallorca rural.

La creació de l'Escola Normal el 1842

La idea, sorgida d'un grup que formava part de la Comissió d'educació a través de Pablo Montesino, de crear una Normal Central a Madrid, es va aprofundir en la necessitat de crear Seminaris de Mestres a diverses províncies de l'Estat Espanyol i així:

"La colaboración de Quintana y Montesino acelera la creación legal de las primeras normales en 1838, que desde un principio se dividen en dos clases: elementales y superiores, con la consiguiente separación de los maestros en dos clases y categorías profesionales. Se levanta en Madrid la primera Normal, con carácter de central, inaugurada en 1839, y a partir de entonces se extienden por todas las provincias a expensas de las diputaciones, quedando reglamentadas a partir de 1843"⁵.

Concretament a Mallorca fins a 1842 no hi havia cap institució dedicada a la formació dels mestres, el que sí que hi havia eren uns examens organitzats per la Comissió d'instrucció primària, que tenien lloc al Convent de San Francesc. "Al mismo tiempo ha resuelto advertir a los interesados, que transcurriendo dicho plazo no sé permitirá que nadie regente escuela pública ni privada de instrucción primaria, mientras no tenga o haya solicitado el título correspondiente"⁶.

La inauguració de l'Escola Normal va coincidir amb la supressió de la Universitat Literària i el restabliment de l'Institut Balear. Per altra banda cal assenyalar que a la definitiva creació de l'Escola Normal de Mestres hi col·laboraren, la Diputació Provincial, l'Ajuntament de Ciutat, l'Institut Balear i la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca.

A la sessió inaugural el Cap polític, com a president de la Comissió Provincial d'Instrucció Primària, va parlar amb paraules representatives del poder central ja que aquesta comissió d'instrucció primària era controladora del sistema escolar de part del poder central.

Miquel Trias, "Jefe político", "Sentadas las bases de la Escuela Normal" va dir:

"Aunque el pensamiento creador del gobierno no estuviese aún tan desarrollado cuando me posesioné de este gobierno político; el abandono en que yacía la instrucción primaria en casi todos los pueblos de la provincia, la infructuosidad de los medios empleados hasta entonces para mejorarla, y la falta de maestros que hicieran posible la adopción de remedios eficaces, me dieron a conocer la necesidad de plantear desde luego una escuela normal que atajase tan fuertes males en su raíz, formando sujetos aptos para desempeñar el honrado magisterio de la enseñanza pública..."⁷

Era aquest un pensament coherent amb les idees liberals que representava.

El primer Director de l'Escola Normal va esser Francesc Riutord i Feliu, ex-alumne de l'Escola Normal Central.⁸ Altres professors foren Manuel de los Herreros, professor de l'Institut Balear, i Miquel Sureda, ex-alumne de l'Escola Normal Central.

Pel que fa referència al reclutament d'alumnes, cal indicar que, oficialment, hi havia hagut una convocatòria de part de la Comissió d'Instrucció Pública, en els següents termes:

"A fin de que la Escuela Normal de Baleares pueda quedar planteada en los primeros días de Octubre próximo, ha resuelto esta comisión que todos los Ayuntamientos de la provincia cuiden de que se haga efectiva antes del 20 del corriente en poder del Sr. vocal depositario D. Melchor Bestard, la cantidad que corresponde a sus respectivos alumnos internos por el primer trimestre de manutención, tanto si estos se han comprometido a costearla por sí mismos, como si debe correr a cargo, en todo o en parte, de los fondos municipales, conforme a lo establecido en circular de 1.º de abril último".⁹

Faltaria constatar si realment es va complir aquesta convocatòria, pels documents que fins ara he consultat no tots els pobles segueixen les ordres presentades per la Diputació a través de la Comissió d'Instrucció primària.

Si ens fixam en la inauguració veurem que es produeix durant la regència del general Espartero, un dels pocs moments en què els liberals radicals dominaren el govern, durant el regnat d'Isabel II; però:

"...És cert que la manca d'investigacions no permet encara de profunditzar en el tema. No obstant això, sembla que la vida política mallorquina segueix les pautes dels esdeveniments que a nivell peninsular es van succeint. Els autors coincideixen a afirmar el mimetisme de les tendències ideològiques illenques (moderats i progressistes, fonamentalment) envers de l'Estat Espanyol i indiferència o passivitat de bona part del poble davant el trasbals continu de càrrecs i d'autoritats locals que la gradual implantació del sistema liberal originava".¹⁰

Naturalment que aquestes circumstàncies pogueren influir a la magnitud de l'esdeveniment, però és que aquell esdeveniment per als liberals, era un plantejament de futur dins el projecte d'estructuració de l'estat centralista.

L'expressió legal de les línies oficials es varen concretar en el "Reglamento orgánico de las Escuelas Normales", publicat a la Gaceta de Madrid del dia 21 d'Octubre de 1843 i que a Ciutat va tenir la divulgació a través del "Boletín Oficial de la Provincia", òrgan informatiu que transmetrà la notícia als ajuntaments constitucionals de la Provincia.¹¹

La filosofia d'aquest document era clara:

"La primera persona a quien toca coadyuvar eficazmente el logro de tan útil empresa es el jefe político V.S. como delegado de la autoridad suprema, ha de entrar en sus miras, y necesita emplear igual solicitud. La esperiencia tiene acreditado que donde existe un jefe político activo, celoso e inteligente, allí, la escuela normal se establece pronto, encontrándose en las corporaciones populares una franca cooperación..."¹²

També es deia que la prosperitat de les escoles de primeres lletres depenia de les Escoles Normals, i que en depenia el futur de l'educació popular. L'objecte de les escoles normals de mestres era:

1.º Formar Maestros idóneos para las escuelas elementales y superiores de instrucción primaria.

2.º Servir de escuela superior primaria para el pueblo en que se hallen establecidas.

3.º Ofrecer en su escuela práctica de niños un modelo para las escuelas elementales, ya públicas ya privadas.

Art.º 2.º Por consiguiente cada escuela normal admitirá tres clases de alumnos:

1.ª Los aspirantes a maestros de primeras letras.

2.ª Los que sin dedicarse al magisterio quieran adquirir todo ó parte de los conocimientos que en ella se suministran.

3.ª Los niños cuyo objeto es únicamente la instrucción primaria elemental.

Art.º 3.º Solo la primera clase de alumnos los podrá haber internos; todos los demás serán externos.

Art.º 4.º El seminario de internos no es de precisión en las escuelas normales: esto dependerá de los fondos de que se pueda disponer, de la capacidad del edificio, de las circunstancias particulares de la provincia”.

Això era el primer títol del Reglament. Tenia onze capítols que tractaven de: Matèries d'ensenyança, els mestres, els alumnes i la seva admissió, el Director de l'Escola, la Comissió Provincial i l'Inspector, el Cap Polític, Ordre, policia i disciplina, duració del curs, els examens, i la compatibilitat de les Escoles Normals.

Però per molt liberals que fossin, els homes del poder i els legisladors no fugiren del control de l'Església i “...de todas las enseñanzas, la principal, la que más cuidado merece, es la moral y religiosa”, que naturalment era impartida per un capellà, (punt que el preàmbul al reglament també especificava).^{1 3}

Un altra punt que cal aclarir és el caràcter castellanitzador que tenien les Escoles Normals, ja que hi havia la Llengua i Literatura Castellana, i la Geografia i Història en especial l'Espanyola, sense referència ni a la nostra llengua ni a la nostra cultura.

L'anomenat reglament particular de l'Escola Normal de Mestres no va sortir fins l'Agost de 1845, redactat per D. Josep Amengual com a vocal eclesiàstic i el Director D. Francesc Riutord.¹⁴ Reglament que fa moltes referències al de nivell estatal.

Trobam notícies de com va arrencar l'Escola Normal i dels resultats del seu funcionament durant els primers anys a la premsa en publicar-se els exàmens de 1844, els primers que se celebraren a l'Escola Normal, sota la presidència del Cap Polític D. Joaquim Maximiliano Gibert.¹⁵

Per acabar

Cal indicar que no queda clar quins mètodes s'apliquen i s'ensenyaven a l'Escola Normal perquè posteriorment fossin aplicats pels mestres; el que podem dir és que en aquella època oficialment es recolzava el mètode Mutu (Bell i Lancaster) i es defensava per a aquestes escoles la línia seguida en el pensament pedagògic de Pestalozzi.

Sintetitzant: la creació de les Escoles Normals era perfectament coherent amb l'objectiu dels liberals de generalitzar la instrucció de manera centralitzada i com a element de reproducció ideològica.

¹ Aquesta referència bibliogràfica és tret de Jaume Pomar i Fuster, *Historia de la Instrucción pública en Mallorca* Imp. Francesc Soler, Ciutat 1904 pàg. 327. Data de la inauguració que figura a l'Acta de la seva instal·lació. “En la ciudad de Palma capital de las Baleares el 17 de Octubre de 1842, conforme estaba anunciado al público con autoridad, se reunieron bajo la presidencia del Jefe Político D. José Miguel Trias en el oratorio del edificio de Montesión, los Sres. Diputados provinciales residentes en esta ciudad, todos los individuos que componen la comisión provincial de instrucción primaria y los representantes del ayuntamiento...”

DIARIO CONSTITUCIONAL DE PALMA, 22 d'Octubre de 1842, n.º 22.

² Reial Decret de 31 d'Agost de 1834. Reproduït al BOLETIN OFICIAL BALEAR, 27 d'Abril de 1837, n.º 649.

³ Arxiduc Lluís Salvador *Mallorca. Parte General*, Imp. Mossèn Alcover. Ciutat 1963 pàg. 99.

³ bis. Per completar vegeu: Bernat Sureda, *Análisis cosio-educativo de la presión reformista y sus efectos en Mallorca (1775-1835)*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Setembre-1976.

A. J. Colom. *Política Educativa de la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País: El Instituto Balear*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Juny 1971. Vegeu també “Visita extraordinaria de las escuelas de Palma, practicada en Junio de 1835 por el Sr. Conde de Ayamans y D. Pedro Andreu, á quienes comisionó al efecto el M. I. Sr. Gobernador Civil D. Guillermo Moragues”;

EL PROPAGADOR BALEAR, 26 de Febrer de 1837, pàg. 32-35.

⁴ Bartomeu Barceló *El siglo XIX a Mallorca*, O. C. B. (Monografies), Ciutat 1964, pàg. 24.

⁵ Esteban Medina *La Lucha por la educación en España, 1770-1970*, Edit. Ayuso, Madrid 1977.

⁶ DIARIO CONSTITUCIONAL, 7 d'Agost de 1840, n.º 38, pàg. 4.

⁷ Discurs del Cap Polític Miquel Tries a la Inauguració de l'Escola Normal, DIARIO CONSTITUCIONAL, 24 d'Octubre de 1842, n.º 24, pàg. 3-4.

⁸ Parla de la descripció d'aquestes circumstàncies Jaume Pomar i Fuster, *Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca*, Imp. Francesc Soler, Ciutat 1904, pàg. 328 ss.

⁹ Circular de la Comissió d'Instrucció Primària del 2 de Setembre de 1842.

¹⁰ Diversos Autors *Història de Mallorca*, vol. II, Edit. Moll, Col·lecció Els TRaballs i els dies, Ciutat 1982, pàg. 202.

¹¹ GACETA DE MADRID. “Reglamento Orgánico de Escuelas Normales de Instrucción Primaria” Madrid 15 d'Octubre 1843.

¹² Idem.

¹³ Reproduït parcialment a Peset, Garma i Pérez Garzón. *Ciencias y enseñanza en la Revolución Burguesa*, Edit. Siglo XXI, Madrid 1978.

¹⁴ *Reglamento Interior para el regimen y gobierno de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria*, Imp. Guasp, Ciutat, 4 d'Agost de 1845.

¹⁵ Veure ESTRELLA BALEAR 3 de Novembre de 1844 n.º 1.

¹ *Exámenes Generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria de las Baleares y distribución de premios*, Imp. Joan Guasp, Ciutat, Octubre de 1844. Aquí surt també el pla d'estudis de l'Escola Normal.